

ČESKÉ BALANCOVÁNÍ ČÍNSKÉ A TCHAJWANSKÉ AGENDY: IMPROVIZACÍ NETŘEBA

RUDOLF FÜRST

SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ

Rozpory okolo vypovězené smlouvy Praha–Peking a chystané cesty předsedů Senátu Jaroslava Kubery a jeho nástupce Miroslava Vystrčila na Tchaj-wan nečekaně zproblematizovaly pohled na českou politiku balancující mezi Tchaj-wanem a Čínou. Naruší naše tchajwanské kontakty vztahy s politicky důležitější Čínou a poškodí naše ekonomické zájmy v ČLR? Dopusud dobře zvládaná praxe souběžného vyvažování českých zájmů na Tchaj-wanu a v Číně, trvajících přes dvě dekády, se nečekaně zkomplikovala a stala se předmětem ostrých sporů o podporu Tchaj-wanu a bránění národní důstojnosti před tlakem čínské ambasády.

Následující text rekapituluje zkušenost podvojně diplomacie ČR vůči ČLR i Tchaj-wanu a identifikuje krizi důvěry ve využívání možností, jež se snadno nabízejí, které se osvědčily a které se ČR naučila zvládat již v devadesátých letech. Vyhocení české domácí debaty je sledováno v souvislosti s rozkolem v české politice vůči

Číně a její domácí politizaci. Tchaj-wan se stal další ukázkou toho, jak se česká veřejná debata v medializovaných zkratkách posouvá do identitárních příběhů odvádějících pozornost od podstaty, kterou je běžná pragmatická potřeba zahraniční politiky státu.

Závěr doporučuje návrat k osvědčené praxi a k úvaze o posílení pozic ministerstva zahraničních věcí a vlády, které by neměly být vystaveny do rolí přihlížejících. Návštěvy českých státních představitelů na Tchaj-wanu na nejvyšší úrovni – prezidenta, premiéra, resortního ministra a předsedů obou komor Parlamentu ČR, z věcných a relevantních důvodů, není nezbytné a priori odmítnout, avšak přistoupit k nim jako k výjimečným krokům za podmínky konsenzu politicky zodpovědných aktérů. V tomto kontextu je cesta předsedy Senátu na Tchaj-wan nedostatečně odůvodněná.

ČESKÁ REPUBLIKA, TCHAJ-WAN A PRINCIP „JEDNÉ ČÍNY“

Čína je dlouhodobě v českém prostředí nahlížena velmi rozporuplně. Je atraktivní svým ekonomickým potenciálem a největším spotřebitelským trhem na světě, divergence politických kultur od devadesátých let a otázka hodnot nás však od ČLR odcizuje. Globální kampaň Pás a cesta (*Belt and Road Initiative*, BRI), včetně multilaterálního sdružení 17+1 s bývalými státy východního bloku, není v ČR považována za jednoznačně smysluplnou ve světle konkrétních ekonomických přínosů. Tchaj-wan, který se objevil v ČR v polovině devadesátých let, se naproti tomu stal zemí obdivovanou, populární a pro ČR ekonomicky prospěšnou. Zatímco oficiální kontakty s ČLR byly navázány již v roce 1949, Tchaj-wan přichází do ČR až v polovině devadesátých let v rámci proaktivní zahraniční politiky éry prezidenta Lee Teng-huie s cílem zastavit mezinárodní marginalizaci země v době, kdy Peking postupně získával klíčové spojence Tchaj-peje na svou stranu. Vedle otevírajících se nových trhů na východní periferii Evropské unie směřovaly tchajwanské zájmy k politickým cílům získat možné spojence ochotné uzavřít kontakty na oficiální úrovni,¹ tato snaha nakonec skončila vesměs kompromisním otevřením zastupitelství na neoficiální úrovni reprezentativních kanceláří. Česká republika tak přijala model osvědčený ve většině světa (kromě 14 rozvíjejících se zemí a Vatikánu). Neoficiální kontakty s ostrovním státem, de facto nezávislým, jsou čínskou stranou žárlivě sledovány, aby nepřekročily meze určené Pekingem, který nárokuje výhradní právo reprezentovat teritorium pevninské Číny s Tchaj-wanem v postavení provincie. V ČR se Tchaj-wan, s efektivní veřejnou diplomacií a dlouhodobým sponzoringem české sinologie na Filozofické fakultě UK v Praze, stal v krátké době zemí velmi oblíbenou v politických, ekonomických, mediálních i akademických kruzích.

V současné době v ČR ožila debata o podpoře Tchaj-wanu a o otázce tzv. jedné Číny. Politika „jedné Číny“ a „principu jedné Číny“ jsou vágní diplomatické formulace, které se historicky vztahují k americko-čínským jednáním v sedmdesátých letech a které také pokračují v nepřímých diplomatických jednáních mezi ČLR a Tchaj-wanem. Smysl formulace „jedné Číny“ je rozdílně interpretován v Číně ^{LINK}, v USA, na Tchaj-wanu ^{LINK} i obecně v mezinárodním prostředí. Sousloví „jedna Čína“ vyjadřuje nárok jen jedné ze stran být pokládán za nositele suverenity území Číny, o kterou původně soupeřily oba státy: ČLR i Čínská republika na Tchaj-wanu. Spojené státy přistoupily na velmi široce interpretovanou ^{LINK} verzi, která jednoznačně nedává ČLR nárok na suverenitu nad Tchaj-wanem, nýbrž akceptuje etnickou, kulturní a historickou příbuznost Číňanů žijících jak v pevninské Číně, tak i na Tchaj-wanu. Jedná se o formulaci kompromisní, vágní, nepřisuzující Tchaj-wanu mezinárodní suverenitu, ani neakcentující explicitně nárok ČLR na sjednocení s Tchaj-wanem bez jeho souhlasu. Členské země EU a většina zemí světa také udržují souběžně oficiální vztahy s ČLR a neoficiální vztahy Tchaj-wanem. Pragmaticky tak využívají kontaktů s oběma zeměmi. Evropská unie formálně akceptuje politiku jedné

¹Tubilewicz, Czeslaw (2007): *Taiwan and Post-Communist Europe: Shopping for Allies*. London: Routledge 2007.

Číny, jak svědčí zmínky ve společných prohlášeních, naposled po summitu ^{QLINK} EU–ČLR v roce 2019. Evropská unie udržuje s Tchaj-wanem neoficiální styky na úrovni reprezentativních kanceláří, vede s ním strategický dialog ^{QLINK} a neakceptuje nárok ČLR na anexi Tchaj-wanu.

Odvolávání se na princip „jedné Číny“ je především velmi specifická podoba politicko-rétorických her mezi ČLR a Tchaj-wanem. Ostatní země světa, v čele s USA, které garantují svou vojenskou převahou bezpečnostní rovnováhu v Asii-Pacifiku, považují mírový *status quo* (po dvou krizích v padesátých letech) ve vztazích mezi oběma entitami za hlavní prioritu a nemají zájem na jeho porušení. Spojené státy oficiálně Tchaj-wan neuznávají, ale přesto mu dlouhodobě poskytují bezpečnostní garance v podobě zvláštní legislativy (*Taiwan Relations Act*) i politickou a vojenskou materiální výbavu. Výzkumy veřejného mínění na Tchaj-wanu dlouhodobě potvrzují, že naprostá většina ^{QLINK} obyvatel sjednocení s Čínou ani oficiální vyhlášení nezávislosti nepodporuje. Tchaj-wan de facto nezávislou zemí je, snaha ČLR o jeho anexi by znamenala černý scénář nepředstavitelných rozměrů. Revize „principu jedné Číny“ na mezinárodně oficiální úrovni lze stěží považovat za relevantní téma, pokud by na Dálném východě v trojúhelníku Čína – USA – Tchaj-wan nedošlo k zásadnímu posunu. Toto téma však nekoresponduje s mezinárodním postavením ČR a s její očekávanou rolí na Dálném východě.

Přijímání politických představitelů Tchaj-wanu v ČR na neoficiální úrovni v praxi představuje zaběhlou rutinu, která dodržuje mezinárodně běžné vnějškové dekorum „vztahů neoficiálních“. Paradoxně toto platí především o samotné ČLR, která udržuje s Tchaj-wanem mimořádně blízké vztahy, zahrnující i příležitostné politické kontakty, ve výjimečných případech dokonce i na nejvyšší ^{QLINK} úrovni. Ekonomická provázanost obou zemí je značná, jak na státní, mnohem větší měrou pak na nestátní úrovni.

ČESKÁ POLITICKÁ PODPORA PRO TCHAJ-WAN

V české debatě nyní rezonuje téma návštěvy delegace Senátu PČR v čele s jeho předsedou M. Vystrčilem a obava z odvetných kroků Pekingu. Pro uvědomění si dosavadního kontextu je na místě si stručně připomenout hlavní události v historii česko-tchajwanského politického dialogu. V České republice v roce 1995 byla přijata oficiální státní delegace Tchaj-wanu prezidentem Havlem i premiérem Klausem. Jednalo se tou dobou o průlomový úspěch tchajwanské diplomacie v podobě první oficiální návštěvy v Evropě od konce čtyřicátých let minulého století, delegace vedená premiérem a vice-prezidentem Lien Chanem, byla kromě Prahy přijata i ve Vídni a v Budapešti.² Česká republika nedbala ostrých protestů ČLR, a ve stejném roce prezident Václav Havel na tiskové konferenci během zasedání Valného shromáždění OSN zmínil možnost znovupřijetí Tchaj-wanu do OSN. I přesto V. Havel, který nikdy nenavštívil ČLR, na Tchaj-wan zavítal na pozvání až jako soukromá osoba

² Diplomatická kampaň Tchaj-wanu byla načasována se souběžnou průlomovou návštěvou prezidenta Lee Teng-huie v USA v roce 1995, na kterou ČLR odpověděla demonstrativními vojenskými manévry v Tchajwanském průlivu ještě též rok.

v roce 2004 po skončení svého funkčního období. Podobně se uskutečnila i návštěva bývalého prezidenta Lee Teng-huie v Praze v roce 2000. Průběžnou diplomacii mezi Prahou a Tchaj-pejí obstarávaly reciproční návštěvy „prvních dam“, Olgy Havlové (1990) a Dagmar Havlové (1998) v Tchaj-peji; do Prahy pak zavítala manželka prezidenta Lee Teng-huie, Tseng Wen-fui (1999), a manželka prezidenta Chen Shui-biana, paní Wu Shu-chen (2001).

K hlavním politickým setkáním patří návštěvy delegací Senátu, až doposud vždy oficiálně reprezentované předsedy senátních výborů, výjimečně i místopředsdou Senátu.

1998	předseda Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost	Michael Žantovský
2005	předseda Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost	Jaroslav Jařab
2007	místopředseda Senátu	Petr Pithart
2009	místopředseda Senátu	Petr Pithart
2011	předseda Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost	Josef Regec ³

Ve srovnání s chystanou cestou předsedy Senátu Kubery a jeho nástupce Vystrčila, předchozí cesty senátorů na Tchaj-wan měly minimální, pokud vůbec nějaké mediální pokrytí. Co je důvodem k tak dramatické proměně a porušení tradice? Zdá se jím být reakce na zhoršený obraz Číny v českých médiích i ve světových médiích obecně, a také domácí politizace čínsko-české agendy, která reaguje na pragmatickou politiku ČR vůči Číně od roku 2012 a čínskou strategii BRI. Současná česká debata se vzdaluje dosavadní tradici politických vztahů ČR–Tchaj-wan v základních faktech a posouvá se do emotivních zkratk a stereotypů. Za jednu z hlavních příčin lze považovat sérii reakcí čínské diplomacie, která prezentuje oficiální stanoviska Pekingů a není schopna reagovat diplomaticky na odlišné naladění evropské veřejnosti, svobodných médií a nevládních aktérů. Pokud by byly medializované hrozby čínské ambasády skutečně potvrzeny, lze takové projevy cizí země považovat za nepřijatelné a vyžadující asertivní reakci české strany. To nic nemění na faktu, že politizace politiky jedné Číny nemá v ČR reálné opodstatnění a nevychází z žádné kvalifikované debaty, je unikátní a bizarní. Nezdá se ani pravděpodobné, že by tchajwanská strana ČR o něco takového žádala, neboť pozvání pro senátní delegaci bylo původně adresováno pro pana senátora Kuberu, ještě než byl zvolen do pozice předsedy Senátu.

³ Zdroj: webové stránky Senátu Parlamentu ČR.

EKONOMICKÁ ATRAKTIVITA TCHAJ-WANU A ČLR

Česká republika nachází v Asii důležité ekonomické partnery, z nichž Japonsko, Korejská republika, Tchaj-wan a Čína představují zatím hlavní aktéry. Pro všechny z nich platí asymetrické postavení vůči ČR jako malé zemi, která je výhodnou lokací pro investice s ohledem na společný trh EU. Všechny čtyři země jsou politicky i ekonomicky silnější, se všemi má ČR obchodní deficit, všechny se řadí k exportně zajímavým, ale obtížným destinacím. Dlouhodobým zájmem ČR je přitáhnout více asijských investic, ale i najít také prostor pro vlastní investiční a exportní aktivity.

Tchajwanské ^{QLINK} investice (1,2 mld. USD) převyšují investice z ČLR ^{QLINK} (1 mld. USD), naproti tomu ovšem největšími asijskými investory jsou Korejská republika ^{QLINK} (3,8 mld. USD) a Japonsko ^{QLINK} (4 mld. USD). Hlavním tchajwanským investorem je mezinárodní IT gigant Foxconn, jehož filiálka v Pardubicích a Kutné Hoře patří spolu s pobočným závodem v Turecku k hlavním produkčním platformám pro evropský trh. Foxconn patří k největším vývozcům ^{QLINK} z ČR (obsazuje druhé místo za Škoda-VW), a významně tak přispívá k českému HDP a položkám exportů, které zlepšují českou platební bilanci. Méně je známo o nepřilíš atraktivní pověsti firmy pro její drsné pracovní podmínky (dvanáctihodinové pracovní směny, charakter pásové výroby a náročných podmínek asijského stylu managementu, občasná konflikty s dělníky). Firma si dokázala v ČR udržet mediálně neutrální image, i když menšinová média přinesla leckdy kritické pohledy. ^{QLINK} V ČR Foxconn čerpá z místních benefitů čítajících desetileté daňové prázdniny a ze zájmu s ohledem na zaměstnanost a navazující služby. Foxconn zaměstnává v současné době zhruba 5000 osob, z více jak poloviny jde o cizince z východní Evropy a také z Asie.

Tchaj-wan je pro ČR určitě zajímavým a perspektivním asijským partnerem, nikoliv však jediným a hlavním. Srovnávání ekonomických parametrů s ostatními asijskými partnery nedává podstatný argument pro to, aby byl Tchaj-wan v české zahraniční politice brán jako politické téma. Tchaj-wan potřebuje ČR, nikoliv naopak. Pro investice jsou důležití všichni asijské aktéři, pokud splňují sadu českých a EU vydaných kritérií, včetně bezpečnostních. Hlavní ambicí ČR je mimo investic také posílení pozic na asijských trzích. V tomto směru existují podstatně důležitější země než omezený trh malého Tchaj-wanu.

Čína je statisticky druhým nejdůležitějším obchodním partnerem, avšak s velkou převahou dovozů znamenajících velký obchodní deficit. V českých mediálních debatách se zdůrazňuje existence deficitu, avšak nebere se zřetel na skutečnost, že dovozy jsou také přínosné (viz např. laciné IT produkty – západní značkové mobilní telefony, počítače, tablety, hardware), zatímco vzájemná bilance se klade jako jedno z hlavních témat. Při malé a těžko prokazatelné korelaci mezi politickou agendou a ekonomickým efektem lze konstatovat, že smyslem ekonomické diplomacie je napomáhat pozici českých podniků, avšak reálně

výsledky nemůže podstatně ovlivnit, pokud nejde o vládami podporované velké projekty. V tomto smyslu sejevila zajímavá právě Čína, avšak skutečné výsledky tento předpoklad málokdy potvrzují. Z výše uvedeného stručného přehledu lze konstatovat, že politizovat ekonomické vztahy s asijskými státy v české debatě je spíše záležitostí vnitřních sporů. Racionální podpora státních institucí je běžnou složkou pragmatické zahraniční politiky s vyhlídkami na praktický efekt. Mediální debaty v ČR se však odvracejí spíše k otázkám hodnot a pocitů.

PROČ (NE)POLITIZOVAT TÉMA TCHAJ-WAN VS. ČÍNA?

V české veřejnosti se z Číny vytvořilo politické téma. Snahy vést racionální pragmatickou politiku narážejí na stále těžší překážky veřejného mínění. Emotivní vnímání komunistické Číny a demokratického Tchaj-wanu ohrožovaného Čínou mělo vždy silnou odezvu, která ovšem odvádí pozornost daleko od podstaty věci v daném konkrétním případě: cesta delegace Senátu na úrovni předsedy Senátu se v ČR zdůvodňuje jako reakce na arogantní vystupování čínského zastupitelského úřadu v Praze a snaha o podporu českého byznysu na Tchaj-wanu. Tyto důvody jsou ale z širšího hlediska, přesahující běžný mediální diskurz v ČR, problematické. Diplomatický incident mezi ČR a ČLR jde na vrub české strany, protože vysílat na oficiální návštěvu druhého nejvyššího představitele ČR na Tchaj-wan, se kterým nemáme styky na státní oficiální úrovni, je neadekvátní politické gesto, které navíc směřuje proti doporučení MZV, vlády a prezidenta, tj. jeví se v rozporu s oficiální politikou ČR. ČLR má formálně právo i povinnost se ohradit. Pokud se na druhé straně čínská strana zachovala způsobem snižujícím prestiž ČR, je zcela na místě se patřičným způsobem ohradit, což také ministr zahraničních věcí učinil.

Ekonomické důvody pro návštěvu lze chápat jako důležité, avšak delegace na úrovni místopředsedy Senátu by pro takovou agendu byla víc než dostačující. Kontakty na úrovni resortních ministerstev, technologických sektorů, vědy a výzkumu mezi ČR a Tchaj-wanem jsou velmi bohaté, odehrávají se každoročně. Předchozí delegace Senátu měly spíše politický charakter. Chystané vyslání další delegace Senátu, která je jako vždy organizována převážně iniciativou tchajwanské strany, je vhodným pokračováním této existující tradice, nejedná se o novou skutečnost.

V ČR se zdůrazňuje ekonomická relevance Tchaj-wanu. Nevěnuje se ale pozornost politickým aktivitám majitele Foxconnu, který patří k hlavním korporátním a politickým lobby na Tchaj-wanu, prosazujícím větší sbližení s pevninskou Čínou. Globální pozice Foxconnu je v souladu s čínským projektem BRI, jak svědčí registrace centra Hewlett Packard ^{LINK}, jednoho z hlavních klientů Foxconnu, v přístavu Pireus, který je ve většinovém vlastnictví čínské státní COSCO. Zájem tchajwanského podniku na dopravním koridoru

Pireus–Bělehrad–Budapešť, který zapadá do sub-regionálního formátu 17+1 i BRI, je evidentní. Majitel Foxconnu Terry Gou dokonce kandidoval ^{Q.LINK} za stranu Kuomintang, která prosazuje těsnější vztahy s pevninskou Čínou než současná vláda Demokratické pokrokové strany, na prezidenta. Svou kandidaturu proti silné kandidátce Tsai nakonec odvolal.

DOPORUČENÍ

- České paralelní kontakty s ČLR i Tchaj-wanem mají desetiletí trvající tradici, ve které je vhodné pokračovat. Podobně činí všechny vyspělé státy světa. Není důvod měnit to, co se osvědčilo. Pokud se ČR rozhodne k demonstrativním politickým krokům, měly by vzejít z kompetentní argumentace a politického konsenzu MZV, vlády a prezidenta.
- Česká republika by měla striktně odmítnout přenášení sporů ČLR s Tchaj-wanem do vlastního politického prostředí. Česká pozice vůči ČLR i Tchaj-wanu je čitelná, transparentní a v Evropě běžná.
- Tlaku ČLR nelze ustupovat. Česká republika má řadu možností, jak demonstrovat svou suverenitu na bilaterální i multilaterální úrovni. ČLR nemůže ostrakizovat ČR, zkompromitovala by sama multilaterální formát 17+1 a také BRI. Kromě toho je Čína vystavena kritickým postojům světových médií, diplomatické přešlapy pověst Pekingu zhoršují.
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR je ve složité pozici, protože může jen těžko bránit záměrným pokusům vyhrocovat oficiální vztahy minoritními aktéry bez souhlasu vlády. Naskýtá se důvod otevřít debatu o posílení pravomocí MZV, které by zastřešilo aktivity minoritních aktérů přicházejících s vlastními aktivitami v zahraniční agendě.

Rudolf Fürst je seniorní výzkumník
Ústavu mezinárodních vztahů.

Poděkování: autor děkuje za pomoc při vyhledávání v online archivu Senátu PČR panu Martinu Fornůskovi během jeho stáže v ÚMV.